

SEPPÖ NIEMELÄ

# 1. Sivistyspedagogiikka kansalaiskasvatuksessa



SUOMI SOSIAALISTAA nuorensa aktiiviseksi, demokraattiseksi ja valistuneiksi kansalaisiksi oleellisesti heikommin kuin tärkein vertailukohtamme, muut pohjoismaat. Yleiskuva ei tosin ole yhtenäinen.

Osa nuorista perehtyy asioihin ja toimii hyvinkin aktiivisesti. Vastaavasti valtaosa nuorista ja nyt jo keski-ikäisistäkään suomalaisista ei saavuta kokemusta täysipainoisesta kansalaisuudesta.

Yksi aktiivisuuden mittari on laskeva äänestysprosentti vaali vaalilta, kun vanhemmat velvollisuusäänestäjät poistuvat toisille uurnille ja uudet sukupolvet tulevat äänestysikään. Hyvinä aikoina pärjätään

näinkin. Mitä huonommat ajat ovat, sitä tärkeämpää on, että poliittinen valta voi nojata laajaan ja asioista perillä olevaan kansalaismielipiteeseen.

Aktiivisuudella on vahva yhteys koulutuksen pituuteen. Koulutus on ottanut sosiaalistajan paikan aiemmilta vastaavilta, kuten puolueilta, ammattiyhdistyksiltä ja kirkolta. Tähän sisältyy tärkeä vihje siitä, mitä pitäisi tehdä.

Kataisen hallituksen ohjelman ja sen mukaisen toimeenpanosuunnitelman (KESU) vapaalle sivistystyölle antama yhteiskunnallisen koulutuksen painopiste on enemmän kuin perusteltu.

## PITKÄ TIE DEMOKRATIAAN

Osallistumisvajeen syistä ei ole yhtenäistä käsitystä. Itse viittaa kokemuksiin, joita vieraan vallan alta vapautuneet kansat tarjoavat nyt Euroopassa yllin kyllin. Matka vastuulliseen demokratiaan on kreikkalaisen pitkä. Useissa maissa toimii inhoja demokratianvastaisia voimia.

On hyvä muistaa, että Suomi on vielä nuori demokratia. Kannamme 95 itsenäisen vuoden jälkeenkin sisällämme raskaiden sotien karaisemaa harvaina ja virkamiesvaltaista perintöä. Matka luontevaan ja kypsään demokratiaan on kesken.

Demokratia on vaativa tapa toimia. Se perustuu ajatukselle, että jokainen tuo esiin oman perustellun mielipiteensä. Siksi kansalaiskasvatus ja yhteiskunnallinen opetus ovat perustavan tärkeitä ja sitä enemmän, mitä enemmän demokratiassa on ongelmia.

## OMA- JA OPETTAJAHEITOISUUS

Miten 'koulutetaan' kansalaisia, jotka ajattelevat itse ja toimivat oman harkintansa mukaan? Vapaa sivistystyö voi vastata kysymykseen, jos se elvyttää oman sivistyspedagogisen perintönsä.

Laki vapaasta sivistystyöstä ilmaisee ydinasian hyvin. Sen mukaan toiminnassa korostuu ”omaehtoinen oppiminen, osallisuus ja yhteisöllisyys”.

Kansalaisuuteen tosin kuuluu myös sellaista, jonka voi ja joka pitää opettajaehtoisesti 'kouluttaa'. Opettajamme eivät tässä ole edes huonoja. Suomalaisen yhteiskunnalliset tiedot kestävät vertailun muiden demokratioiden kanssa.

Demokratian historia ja sen instituutioita koskevat perusasiat tunnetaan. Puutteitakin on. Esimerkiksi moni nykyistä helpottuisi, jos perustuslakimme koulutettaisiin huolellisesti sekä syntyperäisille että uusille suomalaisille.

Silti suurin ongelma ovat kansalaisena toimimista koskevat asenteet ja osaaminen. On sanottu, että kokonaisuutena Suomen nuorilla on syrjäytyneiden asenteet. Kansalaisidentiteetti ja omaehtoinen toimintakyky ovat heikkoja.

Molemmat ovat sellaista nonformaalista sivistystä, jota ei voi opettajaehtoisesti 'kouluttaa'. Siihen tarvitaan omaehtoista oppimista herättävää ja tukevaa yhteisöllistä sivistyspedagogiikkaa.

## KANSALAIUUDEEN KOMPETENSSIT

Demokratiassa jokaisen odotetaan päättävän omin ehdoin, minkä arvojen, tulkintojen, aatteiden, tavoitteiden ja kehityssuuntien puolesta hän toimii ja vaikuttaa äänestäjänä ja kansalaistoimijana. Vanhastaan on painotettu, että kaikki ihmiset tulee varustaa kansalaisuuden välineillä.

Sivistystyön työmuotojen suuri etu on, että ne luovat yhdenvertaisuuteen perustuvan dialogisen oppimisympäristön oman näkemyksen kehittymiselle.

Omaehtoiseen oppimiseen, osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen nojaavat opinnot ovat jo itsessään demokratian ja siinä tarvittavien kompetenssien harjoittelua. Vapaan sivistystyön oppitunnit ovat samalla demokratian oppitunteja.

Uskallus ilmaista itseään, kyky neuvotella, kyky tunnistaa erilaisuutta, kyky ratkaista ristiriitoja rauhanomaisesti ja kyky ilmaista oma ja ryhmän kanta eri välinein ovat kansalaiskasvatuksen ydintä, mutta samalla sivistyspedagogiikan ominta työtapaa.

Ruotsin kansansivistys korostaa merkitystään sillä, että sivistystyö luo demokraattista kulttuuria. Se muokkaa työtapansa, metodiensa ja pedagogiikkansa avulla maaperää, jossa ihmisistä kasvaa itsenäisiä ja kriittiseen arviointiin kykeneviä yksilöitä.

Täsmälleen näin pitäisi Suomessakin tehdä. Valtiolle pitää rohkeasti sanoa, että paras vastaus yhteiskunnallisen 'koulutuksen' haasteeseen on laaja vapaa sivistystyö valistuneen, arviointikykyisen ja omaehtoisesti toimivan kansalaisen kasvuympäristönä.

## OSALLISUUDESTA VAIKUTTAMISEEN

Sosiaalipedagogisen näkemyksen mukaan osallisuus on osallistumisen ja vaikuttamisen edellytys. Sivistystyön yksi suuri etu on, että se voi etenkin pitkäkestoisissa opinnoissa tai järjestöjen kanssa toimiessaan tarjota ihmiselle osallisuuden peruskokemuksen oppivan ryhmän jäsenenä.

Osallisuus ja yhteisöllisyys toimivat samalla yksinäisyyden, erillisyyden, vieraantumisen ja passiivoitumisen vastavoimana. Erityinen merkitys tällä on maahanmuuttajien integroimisessa suomalaiseen yhteiskuntaan.

Yksi kansalaiskasvatuksen ydinteesejä on, että osallistuminen opitaan osallistumalla. Herkimmät oppijat ovat nuoruus ja hetket, jolloin aikuinen törmää kriisiin tai ongelmaan.

Vapaa sivistystyö voi tässäkin tarjota foorumin osallistumisen oppimiselle. Tosin koko koulujärjestelmän ammattikoulutusta myöten tulisi herätä. Oleellista on, että lapset ja nuoret voivat pienestä pitäen juurtua demokratiaan asenteena ja elämäntapana.

Kansalaisuuden kehittymiselle tärkeitä osallistumisen kokemuksia nuoret saavat oppilaskuntatoiminnassa. Sen pitäisi olla itsestään selvä osa kaikkien oppilaitosten kasvatustyötä. Niin ikään järjestötyö on kullannarvoista demokratian oppia.

### VAIKUTTAMISEN PITKÄ TIE

Usein äänestämisen tärkeyttä myydään sillä, että se tarjoaa mahdollisuuden vaikuttaa. Mielestäni argumenttia pitää käyttää varovasti. Demokratia on järjestelmä, jonka erityinen etu on juuri se, ettei siinä yhden ihmisen sana paljon paina.

Demokratian idea on toinen. Siinä jokaiselta kansalaisuuden saaneelta kysytään aika ajoin, minkä ohjelman mukaan yhteiskuntaa tulisi kehittää. Itse kukin tuo pienen palasensa yhteiseen vaikuttamiseen. Vasta näin syntyvällä yhteistuloksella on merkitystä koko maan kehitykselle.

Silti muukin vaikuttaminen on tärkeää osallistuvan demokratian kansalaisuutta. Pitää vain muistaa, että tuloksetas vaikuttaminen vaatii sisua, pitkäjännettä, monia taitoja ja ennen muuta laajaa yhteiskunnallisten asioiden osaamista.

Entistäkin vaativammaksi vaikuttaminen on tullut nyt, kun muutos on nopeaa ja olemme tuhansin siten riippuvaisia sekä Euroopan että koko maailman kehityksestä.

Uutta luovalle kansalaisoppimiselle on suuri tarve aikana, jona yhteiskunnat kohtaavat valtavia, perimiltään globaaleja talouden ja ekologian ongelmia. Osaamistarve antaa valtavan haasteen aikuiskasvatukselle ja vapaalle sivistystyölle.

### POLITIIKAN SISÄLTÖ

On tärkeä kysymys, missä politiikka syntyy. Nyt politiikan tavoitteet eivät juurikaan kehity kansalaiskeskustelussa. Ne tehdään paljolti kansainvälisten mallien mukaan ministeriöissä, erityisesti valtiovarainministeriössä.

Ministeriöiden esityksiä ei käsitellä kansalaiskeskustelussa – saati sitten että keskustelussa kehittyisi ongelmien ratkaisun malleja. Näin ei voi syntyä

pohjoismaista osallistuvaan demokratiaan nojaavaa edustuksellista demokratiaa.

Tämäkin on vapaan sivistystyön haaste ja mahdollisuus. Se voi organisoida puolueissa ja niiden ulkopuolella vapaata, mutta samalla pitkäjänteistä ja tavoitetietoista yhteiskunnallista keskustelua oman ajan polttavista ongelmista. Tässä se voi tehdä yhteistyötä kotoisten ja ulkomaisten aivoriivien ja ajatuspajojen kanssa.

Vapaalle sivistystyölle ominaiset lyhytkurssit on mahdollista järjestää niin, että niissä toteutuu kaikki kolme kansalaiskasvatuksen tehtävää: yhteiskunnallinen oppiminen, uusien ratkaisujen kehittäminen yhteisessä dialogissa ja vaikuttaminen vuorovaikutuksessa päätöksentekijöiden kanssa.

### POLITIIKKAOHJELMA

Jälkikäteen olen tyytyväinen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman tuloksiin. Syntyi demokratiayksikkö oikeusministeriöön ja kansalaistoiminnan neuvottelukunta. Kymmenissä hankkeissa luotiin pohjat kansalaiskasvatukselle, kansalaisyhteiskunnan kehittämiselle ja kansalaisten kuulemiselle hallinnossa.

Moni asia on jäänyt elämään, vaikka osa kituen. Suomi ei ole kunnolla herännyt siihen, että kansalaiskasvatukseen pitää panostaa oleellisesti nykyistä voimakkaammin.

Me tiedämme jo aika hyvin, missä ovat demokratian ongelmakohdat. Tiedämme myös, mitä niiden korjaamiseksi pitäisi tehdä. Vain tahto toimia ponttevasti puuttuu. Kehitystyö on liian harvojen asiasta vakuuttuneiden harteilla.

Pelkään pahoin, että joskus esitetty syy velttouteen pitää sittenkin paikkansa. Hyvin koulutettujen ja/tai hyvin kasvatettujen siisti puolidemokratia on liian edullinen liian monelle. Sen tien edessä on kuitenkin suuria vaikeuksia ja etenkin, jos huonot ajat tulevat.



Seppo Niemelä  
FT, tietokirjailija  
Kansalaisvaikuttamisen  
politiikkaohjelman ohjelmajohtaja  
2003–2006.